

Хоржевська Інна Михайлівна – кандидат психологічних наук, у 1999 р. закінчила Миколаївський державний педагогічний інститут (нині Миколаївський державний університет), здобула кваліфікацію вчителя української мови і літератури, зарубіжної літератури, практичного психолога у закладах освіти. Після закінчення у 2002 р. аспірантури в ОДУ працює доцентом кафедри психології МДУ. Оpubліковано 12 праць.

Коливання у проявах альтруїзму-егоїзму протягом життя людини

У статті досліджується зміна альтруїзму-егоїзму протягом життя людини. Погляди стосовно цієї ціннісно-сислової позиції не є статичними, з віком вони можуть змінюватися, наближаючись навіть до діаметрально протилежного прояву. Розкриті причини цих змін.

The questions of person's altruism – egoism changes during the age are examined in the article. Views concerning this valuable-meaning position are not statistic. During the age they can change, sometimes approaching to opposite manifestation. The causes of these changes are discovered.

Формування моральної свідомості людини залежить від становлення особистості, її соціалізації. Соціалізація – це процес входження індивіда в соціальне середовище шляхом засвоєння норм, ідеалів, цінностей тощо. Триває цей процес протягом усього життя людини у різних соціальних інститутах: у сім'ї, навчальних закладах, професійних, товариських колективах.

Соціалізація являє собою процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння людиною соціального досвіду, у ході якого людина перетворює його у власні цінності й орієнтації, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми та системи поведінки, які прийняті у суспільстві чи групі [1, с. 608].

Процес становлення особистості різні психологи визначають по-різному. Так, у концепції американського психолога Е.Еріксона становлення особистості розглядається як заміна станів, на кожному з яких відбувається якісне перетворення внутрішнього світу людини і радикальна зміна його відношень з оточуючими людьми [2, с. 257].

Отже, можна стверджувати, що можливості, властивості спрямованості особистості,

становлення її свідомості залежать від часу.

З накопиченням психологічною наукою фактів виходить, що психіка людини існує у часі, який переживається, і всі психічні процеси включають в себе його метричні і топологічні властивості. Час, який переживається суб'єктом, протікає. Про його протікання людина дізнається із власного досвіду. Час розпадається на прожите минуле, плінне теперішнє і майбутнє. На думку Цуканова Б.Й., “Розвиток людської особистості, її поява, становлення, розпад, зникнення мають онтогенетичне розгортання у часі життя з низкою критичних, поворотних пунктів, періодів творчих злетів і невдач” [3].

Час є, перш за все, тривалістю буття людського життя. Життя та існування особистості розгортається, упорядковується і реалізується у певному відрізку часу. У працях Л.С.Виготського і його послідовників психічний розвиток розглядається як процес якісних змін, які відбуваються у психіці людей під час засвоєння ними соціального досвіду, який наданий у предметах людської культури. За думкою Л.С.Виготського, “перебудова потреб і спонукань, переоцінка цінностей є основним моментом при переході від віку до віку” [4, с. 327].

Похідна часу і фундаментальна

характеристика людського існування – вік, у якому, за висловлюванням К.А.Абульханової-Славської, з'єднуються “соціальне і психологічне в особливій “кванті” – періоди життєвого шляху” [5, с. 308].

Виходячи з аналізу цих двох фундаментальних характеристик виникла задача, поставлена на даному етапі дослідження: розглянути, як змінюється альтруїстично-егоїстична позиція особистості з віком.

Всі ми живемо у соціальному (і історичному) часі і якраз він визначає коло наших можливостей. І вийти за його межі ми не можемо. У соціальному плані можливості епохи, ресурси нації і є можливості і ресурси окремої людини, народженій у тій чи іншій країні у ту чи іншу епоху. Усвідомлення історичних подій, співставлення національних відмінностей, ретроспективне осмислення найближчого майбутнього і минулого країни нерідко підсилюють драматизм часу, який переживається. І все ж таки у заданих обмеженнях досягнення людей дуже коливаються у залежності від особистих властивостей, приналежності до певної соціальної групи і т. і.

Значний вклад у вирішення даної проблеми вніс Лоуренс Колберг. Разом із своїми співробітниками він створив стадіальну теорію морального розвитку, в якій досліджується проблема зв'язку моральної свідомості і моральної дії.

Представники соціального погляду на розвиток альтруїзму стверджують, що ця позиція особистості розвивається разом з моральністю. Через усвідомлення правильності альтруїстичності вчинків люди починають діяти як альтруїсти.

Якщо ми розглянемо альтруїзм як інстинкт, а емпотію як вроджену, то чисті альтруїсти протягом життя, напевно, не будуть змінювати свою поведінку на егоїстичну. Егоїзм не може перетворитися на альтруїзм але під впливом зовнішніх обставин, соціалізації, він може перетворитися в егоїстичний альтруїзм чи альтруїстичний егоїзм.

Ми поставили задачу виявити, як змінюється альтруїстично-егоїстична позиція протягом життя людини. Чи можуть відбуватися зміни у зв'язку з погіршенням (поліпшенням) матеріального положення, соціального статусу.

Ми виділили три групи для опитування, до яких входили люди різного віку.

Представники ранньої дорослості (19-24 роки), зрілі чоловіки та жінки (35-45 років), прихована старість (60-65 років).

Всім учасникам анкетування потрібно було висловити своє ставлення до альтруїзму, альтруїстичного егоїзму, егоїстичного

альтруїзму і до егоїзму [7].

Респонденти за 7-бальною шкалою оцінювали свою поведінку як альтруїстично-егоїстичну. Всі опитувані подали данні стосовно свого сімейного стану, матеріального положення, соціального статусу; і відповідали, чи змінилися ці показники за останні 10 років. Респонденти показали у своїх відповідях, як за останні 10 років змінилася їх поведінка – стала більш альтруїстичною чи егоїстичною, за 7-бальною шкалою оцінили на скільки більше. На основі отриманих даних з багатьма учасниками різних вікових груп проводилося інтерв'ю.

Чоловіки та жінки розказували про найяскравіші події свого життя: що вони відчували у ці моменти, чому пам'ятають про них, як це змінило їх та їхнє життя, як змінилася їхня альтруїстично-егоїстична позиція. Подібну проблему розглядав у своїй психології пікових переживань А.Маслоу.

Як зазначено в описанні результатів анкетування представників ранньої дорослості, на початку дослідження великий відсоток респондентів виявив егоїстичну спрямованість особистості. Нашу вибірку склали студенти – це соціальний прошарок молоді, який більш-менш на сьогоднішній день матеріально забезпечений. Майже всі опитувані зазначили, що матеріальне положення за останні 10 років змінилося на краще.

Переважна кількість опитуваних – не одружені. Ті, які одружені, своє весілля визначають як найбільш значний факт у житті. Значущими подіями також виступають закінчення школи, вступ до університету. Деякі студенти зазначили, що важливі події у них попереду, тому суттєвих змін у поглядах на життя у них не відбулося.

Цікавий той факт, що деякі представники цієї вікової групи стверджують, що альтруїзму взагалі не існує “Альтруїзм і егоїзм – це одна і та ж сама риса. Тільки альтруїзм – це егоїзм більш розумної людини” (ж., 21р.) У цієї респондентки переважає альтруїстичний егоїзм у всіх відповідях. За результатами анкетування ми отримали данні, що 63% опитуваної молоді вважає, що їх поведінка за останні 10 років стала більш альтруїстичною; у 37% поведінка стала егоїстичнішою.

Майже всі, у кого збільшився альтруїзм, він збільшився на 4-5-6 балів. Егоїзм же збільшився максимум на 4 бали.

Досить не звично виглядають відповіді: студенти визначають у собі високий рівень егоїзму – 5-6 балів і тут же зазначають збільшення альтруїзму на 4-5 балів.

У поясненнях студентів стосовно підвищення альтруїзму відкрито проявляється їх егоїстична спрямованість – “отримую задоволення, допомагаючи іншим” (ч., 20 р.), “хочу зробити щось хороше і прославитися” (ч., 22 р.) “потрібно

допомагати одне одному, інакше у наш час не виживеш” (ж., 22 р.).

Тобто, егоїзм студентів приймає конформістську вигідну позицію альтруїстичного егоїзму чи егоїстичному альтруїзму. Це відбувається через усвідомлення того, як позбутися власного дискомфорту стосовно особистого егоїзму.

Другу вікову групу опитуваних представляли дорослі 35-45 років.

Респонденти дуже високо оцінювали альтруїзм взагалі і його переважання у власній поведінці. Але за загальними результатами за всією вибіркою поведінка стала за останні роки більш егоїстичною у 66% респондентів обох статей. І чоловіки, і жінки, які зазнали за останні роки матеріальних труднощів, стали діяти більш егоїстично. “Потрібно думати лише про себе і забезпечення власної родини” (ч., 35 р.). “Мене не хвилюють інші, якщо проблеми у мене та у моїх дітей” (ж., 38 р.).

Жінки, які мають дітей, майже завжди вказують на здатність до самопожертви.

Саме для них “Тільки заради дитини потрібно обмежувати себе” – зазначила респондентка 42 р., визначила у себе зростання егоїзму на 5 балів.

Розведені жінки, які самі виховують дітей, визначають розлучення, як найбільш вразливий епізод життя. У переважній більшості після розлучення у жінок і чоловіків зростає егоїстична позиція. Хоча розведені чоловіки не завжди вказують розлучення у вагомих подіях свого життя.

Цікавий той факт, що жінки, у яких покращилося матеріальне положення, віддали перевагу альтруїстичній позиції. У чоловіків діаметрально протилежний погляд – з покращенням матеріального стану збільшується егоїстичність у поведінці і поглядах. Н.: “Якщо хочеш заробляти гроші потрібно думати про себе, і як обдурити інших” (ч., 42 р.). “Доброта і альтруїзм не допоможуть втриматися на плаву” (ч., 44 р.). “Завжди потрібно допомагати тим, хто не справився з цим часом” (ж., 45 р.). “Потрібно допомагати, навіть матеріально, іншим” (ж., 40 р.) і т.і.

Люди, у яких погіршився соціальний статус на роботі, також зазначають збільшення у себе егоїстичності: “Отримала життєвий досвід і зрозуміла, що потрібно хвилюватися лише за себе” (ж., 43 р.).

“Не знаю наскільки поведінка стала

Таблиця 1

Зміна альтруїстично-егоїстичної позиції у представників різного віку (дані у %)

	1 вікова група (19-24 роки)	2 вікова група (35-45 років)	3 вікова група (65-75 років)
Збільшення альтруїстичності у поведінці	63	34	88
Збільшення егоїзму у поведінці	37	66	12

егоїстичнішою, але я прагну до цього” (ж., 43 р.).

Респондентами останньої експериментальної групи були особи похилого віку – 65-75 років.

Представники цієї групи у переважній більшості визначають у себе підвищення альтруїстичності у поглядах і вчинках. Так 88% респондентів зазначили, що за останні 10 років їх поведінка схилилася до альтруїстичної, лише у 12% збільшився егоїстичний напрямок у поведінці.

Загальні результати дослідження приведені в таблиці 1.

Представники похилого віку, як чоловіки так і жінки, зазначали підвищення альтруїстичності, незалежно від змін у матеріальному чи соціальному плані. Хоча дуже мала кількість респондентів визначила свій матеріальний стан як покращений у порівнянні з минулими роками. Цікавий той факт, що ті особи, які все ж таки визначили у

себе матеріальне покращення дуже обережно у балах визначали підвищення у себе альтруїстичності – на 1-2 бали. Взагалі, опитуванні цієї групи часто визначали у себе збільшення альтруїзму на 5-7 балів.

Особи, у яких поведінка і взагалі позиція стала більш егоїстичною, також визначали збільшення на 5-7 балів.

Найчастіше чоловіки і жінки у своїх розповідях і анкетах згадують про дітей і онуків. Деякі визначають як сенс свого життя – захист дітей і онуків від всебічного впливу сучасної ідеології егоїзму, індивідуалізму, переважання власного задоволення над духовністю.

Позицію більшості опитуваних можна визначити як “Життя для інших”.

Люди розповіли про багато цікавих подій із свого життя, але всі стверджували, що значною мірою на альтруїзм-егоїзм у їхній поведінці ці події не вплинули. Найчастіше представники похилого віку і у свої зрілі роки згадують себе альтруїстами.

Лише деякі респонденти вікової групи вказали

ЛІТЕРАТУРА

1. Социальная психология: Хрестоматия / Сост. Е.П.Белинская, О.А.Тихомандрицкая. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 675 с.
2. Немов Р.С. Психология: Учебник для студентов высших пед. учебных заведений. – Кн. 1. Общие основы психологии. – М.: Гуман. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 688 с.
3. Цуканов Б.И. Время в психике человека. – Одесса: Астропринт, 2000. – 220 с.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогіка, 1991. – 479 с.
5. Райгородский Д.Я. Психология личности. Т.1 Хрестоматия. – Самара: Изд. Дом „Бахрах”, 1999. – 448 с.
6. Анциферова Л.И. Связь морального сознания с нравственным поведением человека (по материалам исследований Лоуренса Колберга и его школы) // Психол. журнал. – 1999. – Т. 20. – № 3. – С. 5-17.
7. Багмет І.М. Теоретичні основи дослідження альтруїстичної особистості // Пед. проблеми технічної і гуманітарної освіти. Вип.1- Миколаїв: УДМТУ, 2000. – С. 103-110.

Стаття надійшла до редколегії 08.06.2005 р.